

مجله‌ی سیاست دفاعی

سال بیست و پنجم، شماره‌ی ۹۷، زمستان ۱۳۹۵

بررسی مقایسه‌ی راهبرد جمهوری اسلامی ایران و عراق در دوران جنگ از دیدگاه فرماندهان دوران دفاع مقدس

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۰۷/۰۱	هادی مراد پیری ^۱
تاریخ تأیید مقاله: ۱۳۹۵/۰۹/۲۳	مهدی حشمتی جدید ^۲
صفحات مقاله: ۰۹ - ۳۶	

چکیده:

با وجود گذشت نزدیک به سه دهه از جنگ ایران و عراق مطالعه و تحقیق در مورد ابعاد و زوایای گوناگون آن، برای مراکز تحقیقات راهبردک و نظامی ایران و جهان، یک وظیفه و ضرورت اجتناب ناپذیر است. گرچه تجارب جنگ خلیج فارس (تهاجم عراق به کویت و به دنبال آن حمله آمریکا و متحدین به عراق) این عقیده را بوجود آورد که ماهیت جنگ‌ها وارد مرحله نوینی شده و جنگ‌های پیشین نمی‌توانند دارنده درس‌ها و نکات آموزشی قابل توجهی باشند، اما به دلیل عدم برخورداری کشورهای مختلف و خصوصاً دولت‌های موجود خاورمیانه از تکنولوژی نظامی پیشرفته و به کارگرفته شده در جنگ‌های اخیر، به نظر می‌رسد که جنگ ایران و عراق با توجه به ویژگیهای خاص خود که در آن دوران بی‌نظیر بود، برای مراکز دانشگاهی و صاحب نظران نظامی ایران و منطقه حاوی درس‌ها و تجارب با ارزشی است و مطالعه و بررسی در مورد آن را ضرورت می‌بخشد. بر اساس اهمیتی که این جنگ خصوصاً راهبرد‌های به کار رفته در آن دارد تحقیق حاضر با روش تحلیلی-توصیفی با رویکرد مقایسه‌ای و با استفاده از ابزارهای اسنادی و پیمایشی (پرسشنامه) با استفاده از نظرات ۵۰ نفر از اساتید، خبرگان و فرماندهان جنگ، راهبرد‌های به کار گرفته شده توسط جمهوری اسلامی ایران و عراق در رویارویی باهمدیگر را در سه سطح ملی، نظامی و عملیاتی را مورد تحلیل قرار داده است.

* * * * *

واژگان کلیدی

جنگ عراق و ایران، مطالعه مقایسه‌ای، راهبرد ملی، راهبرد نظامی، راهبرد عملیاتی.

۱ - دانشیار دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۲ - دانشجوی دکتری دانشگاه خوارزمی

مقدمه

دوران جنگ عراق و ایران یک مقطع مهم و برجسته در تاریخ معاصر ایران محسوب می‌شود. سابقه تاریخی اختلاف و درگیری‌های میان ایران و همسایه غربی اش (عثمانی و سپس عراق) حدوداً به هفت قرن قبل باز می‌گردد اما وقوع انقلاب اسلامی در ایران، یک بار دیگر زمینه چالش و درگیری میان ایران و عراق را مهیا ساخت. نظام سیاسی جدید در ایران که بر اساس اندیشه دینی و انقلابی پایه ریزی می‌شد به طور طبیعی درون مایه‌ای کاملاً مغایر با منافع ابرقدرتها و حکومت‌های منطقه خصوصاً حکومت استبدادی صدام در عراق داشت.

با حمله‌ی صدام به ایران در سپتامبر ۱۹۸۰، یکی از طولانی‌ترین و خونبارترین جنگ‌های تاریخ معاصر خاورمیانه آغاز شد. در واقع، وی تصور می‌کرد انقلاب اسلامی تهدیدی علیه اوست که نمی‌تواند با استفاده از دیپلماسی با آن مقابله کند. در همین حال، ایران پس از سرنگونی شاه بسیار آسیب پذیر شده بود. به نظر می‌رسد همین دلایل و اوضاع سبب شد تا صدام نیروی نظامی خود را به کار گیرد و به ایران حمله کند. البته، اهداف نظامی وی محدود بود. او با این کار عرق ملی‌گرایی مردم ایران را شعله‌ور کرد و در نتیجه، جنگ هشت ساله‌ی را آغاز کرد که از ابزارهای عراق بسیار فراتر بود. (Karla Torrez & Vincent Difronzo, 2000)

جنگ ایران و عراق، به دلیل طولانی بودن، شرایط خاص طرفین و هم‌چنین وضعیت نظام بین‌الملل در زمان وقوع، از چنان پیچیدگی‌هایی برخوردار است که تنها با موشکافی‌های نقادانه می‌توان به استنتاج نکات درس‌آموز آن دست یافت. به دلیل ویژگی‌های یاد شده و با وجود تلاش‌هایی که در چند سال گذشته از سوی مراکز تحقیقاتی و محققین نظامی صورت گرفته است، موضوعات بسیاری وجود دارد که، در صورت بررسی و تحقیق، افق‌های جدیدی را پیش روی علاقه‌مندان به این رویداد خواهد گشود. یکی از این موضوعات راهبرد ملی و نظامی طرفین جنگ مذکور می‌باشد. به رغم اهمیت موضوع، در ادبیات موجود مربوط به جنگ ایران و عراق کم‌تر نوشته‌ای وجود دارد که به طور مستقل و مستدل به این مسائل پرداخته باشد. دلایل متعددی را می‌توان برای این مسئله برشمرد، اما فقر مراکز تحقیقات راهبردک غیردولتی، مشکلات مربوط به

دسترسی محققان به اطلاعات و اسناد طبقه بندی شده، پیشینه ضعیف ساختار دو کشور نسبت به برخورداری از مراکز و نهادهای مشخص و معین سیاست گذار راهبرد نظامی و سرانجام ملاحظه مصالح مربوط به امنیت کشور از سوی محققین، شاید از عمده ترین دلایلی باشند که در این زمینه مؤثر بوده و هستند. (درویشی، ۱۳۹۱: ۲)

بنابراین با توجه به این خلا تاثیر گذار و اهمیت و نقش آن در نگاه به طرفین در این جنگ هشت ساله و همچنین استخراج علوم راهبرد طرفین جنگ جهت کاربرد آن در محافل آکادمیک و نظامی در راستای برنامه ریزی های نظامی بررسی تطبیقی و مقایسه ای راهبرد های به کار رفته این دو کشور در رویایی باهم از ضروریات است. این تحقیق بر آن است تا راهبرد های به کار رفته میان جمهوری اسلامی و عراق را در سه سطح راهبردی (ملی)، نظامی و عملیاتی به صورت مقایسه ای مورد واریسی و تحلیل قرار دهد.

اهمیت و ضرورت

راهبرد از جمله مباحثی است که امروزه به دلیل کارکردهای فراوان در اداره امور کشورها بسیار مورد توجه سردمداران قرار گرفته است و هر واحد سیاسی برای دستیابی به اهداف خود به تبیین راهبرد خاص می پردازد. راهبرد در حقیقت تفکر حل مسائل و مشکلات در یک بستر زمانی است، هر چند که تعیین راهبرد بدون توجه به واقعیتهای فعلی ممکن است دستیابی ما را به اهداف دچار مشکل نماید و از طرف دیگر عدم توجه به آینده، موجب ناتوانی در مقابل چالش های احتمالی را در بر داشته باشد. راهبرد های نظامی بسیار مناسب نیز تنها زمانی مفید واقع می شوند که نیروی نظامی به شکل مناسبی سازماندهی و تجهیز شده، آموزش لازم را ببینند به گونه ای که در هر زمان و مکانی و برای هر مدتی که لازم باشد در زمان صلح و یا به هنگام جنگ بتوانند این راهبرد ها را با موفقیت اجرا نمایند. مواردی نظیر شرح وظایف، عملکردها، و ماموریت های نظامی و نیز وضعیت نیروهای آماده و ذخیره، نیروی انسانی، تجهیزات، تحصیلات، آموزش، زیر ساخت ها، فناوری ها، برنامه های نوسازی، توانمندی های

صنعتی، و سایر جنبه‌های قدرت نظامی از جمله ملاحظات کمی و کیفی است که باید در نظر گرفته شود (آندره، ۱۳۶۹: ۳۵)

بنابراین با توجه به اهمیت مطالعه راهبرد جنگ‌ها جهت احصاء تجربیات و کاربرد آن در برنامه ریزی‌های جنگ‌های آینده و همچنین با توجه به اینکه جنگ ایران و عراق از جمله جنگ‌های خاص و طولانی مدت می‌باشد همواره در مجامع آکادمیک نظامی دنیا به آن توجه خاص می‌شود. بنابراین مطالعه راهبرد‌های این جنگ می‌تواند زوایای بسیاری را برای ما روشن نماید و نتایج آن نیز می‌تواند در تحلیل‌ها و برنامه ریزی‌های آینده چه در سطح ملی، نظامی و عملیاتی کاربرد فراوان داشته باشد.

سؤالات تحقیق

سؤال اصلی:

- راهبرد عراق و جمهوری اسلامی ایران در رویارویی باهم در دوران جنگ هشت ساله به چه صورت بوده است؟

سؤالات فرعی:

- ۱) راهبرد عراق و جمهوری اسلامی ایران در رویارویی باهم در سطح راهبردی (ملی) به چه صورت بوده است؟
- ۲) راهبرد عراق و جمهوری اسلامی ایران در رویارویی باهم در سطح نظامی به چه صورت بوده است؟
- ۳) راهبرد عراق و جمهوری اسلامی ایران در رویارویی باهم در سطح عملیاتی به چه صورت بوده است؟

روش تحقیق

این تحقیق جهت رسیدن به اهداف خود، از نظر نوع، از روش توصیفی - تحلیلی و با رویکرد پیمایشی استفاده کرده است. در این تحقیق از مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای جهت

بیان و تحلیل مبانی نظری و تجزیه و تحلیل یافته‌ها و از روش پیمایشی و با استفاده از ابزار پرسشنامه جهت جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. سپس ۵۰ نفر تمام‌شمار از فرماندهان و خبرگان در این زمینه اقدام به نظر خواهی از طریق پرسشنامه گردیدند. و سپس اطلاعات جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه با استفاده از نرم افزار SPSS تجزیه و تحلیل شده است. و در نهایت نتایج با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد مقایسه‌ای مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

روایی داده‌ها با استفاده از نظر کارشناسان با تایید سئوالات مطرح شده در پرسشنامه مورد تایید قرار گرفت. و پایایی داده‌ها نیز با آزمون داده‌ها با استفاده از روش آلفای کرونباخ که رقم ۰/۹۹۴ بدست آمده بسیار مناسب و در حد فوق العاده می‌باشد. بنابراین باتوجه به نتایج به دست آمده می‌توان گفت که اعتبار پرسش‌نامه بالا؛ و سئوالات از پایایی خوبی برخوردار بوده و این پرسش‌نامه برای سنجش عوامل تاثیرگذار بر راهبرد عراق و جمهوری اسلامی ایران در رویارویی باهم در دوران جنگ هشت ساله می‌باشند. که این نشان می‌دهد که این سئوالات در جاهای مختلف و در زمان‌های مختلف می‌توانند پاسخگو و مفید باشند و نتایج تحلیل‌ها به واقعیت بسیار نزدیک خواهد بود.

مبانی نظری تحقیق:

تعاریف و اصطلاحات:

راهبرد

الف) مفهوم لغوی راهبرد

واژه راهبرد از کلمه یونانی Strategos (استراتگوس) گرفته شده است. استراتگوس یا استراتژا به معنی لشکر است. استراتگوس یا (استراتژ) به معنای لشکر است. استراتگوس به معنی فرماندهی ارتش هم به کار می‌رفت. بطور مثال، ارتش یونان باستان که از گروه‌های کوچک سربازان متعلق به خاندانهای یونانی تشکیل شده بود، توسط افرادی به نام «استراتگوس» فرماندهی می‌شد. علاوه بر این، معانی زیر نیز برای راهبرد مطرح شده است:

فن اداره جنگ، فن فرماندهی، فن جنگ و طرح نقشه برای جنگ نیز برای آن آمده است (صلحجو، ۱۳۸۶: ۲۲)

ب) مفهوم اصطلاحی راهبرد

راهبرد در معنای اصطلاحی جدید به این صورت تعریف می‌شود:

فن و علم توسعه و به کارگیری قدرت سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی ملت، هنگام جنگ و صلح، به منظور تأمین حداکثر پشتیبانی از سیاست‌های ملی و افزایش احتمال دستیابی به نتایج مطلوب برای کسب حداکثر پیروزی و حداقل شکست. هرگاه قدرت سیاسی، نظامی، فرهنگی و اقتصادی، در جهت دستیابی به اهداف نظامی یک ملت به کار رود، راهبرد نظامی نامیده می‌شود به همین ترتیب برای هر یک از ابعاد سیاسی، فرهنگی و اقتصادی نیز می‌توان یک تعریف از راهبرد ارائه داد. راهبرد در معنای قدیمی خود به مفهوم به کارگیری همه امکانات کشور برای دست یافتن به هدفهای نظامی بود، اما به تدریج راهبرد از بعد نظامی محض، فاصله گرفت و در حال حاضر اهداف نظامی، بخشی از اهداف ملی یک کشور را تشکیل می‌دهد (همان)

انجمن مطالعات عالی نظامی وابسته به پنتاگون یا وزارت دفاع امریکا راهبرد را این‌طور تعریف می‌کند:

«راهبرد علم و فن توسعه و کاربرد قدرت‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی ملت به هنگام صلح و جنگ و به منظور تأمین حداکثر پشتیبانی از سیاست‌های ملی و افزایش احتمال پیروزی و تقلیل احتمال شکست است (فارسی، ۱۳۶۳: ۳۳)

عناصر راهبرد

راهبرد از سه عنصر اهداف (ends) راه‌ها (ways) و ابزارها (means) تشکیل می‌شود. منظور از اهداف، هدف‌های نظامی است و مراد از راه‌ها، روش‌های متفاوت به کارگیری نیروی نظامی و در حقیقت بررسی اقداماتی است که برای نیل به اهداف نظامی طراحی می‌گردد و مفاهیم

راهبرد نظامی خوانده می‌شود. ابزار به معنای منابع نظامی، نیروی انسانی، قدرت مالی، پول، نیروها، پشتیبانی و غیره است که برای انجام مأموریت لازم است (ازغندی، ۱۳۷۸: ۶)

انواع و سطوح راهبرد

الف) راهبرد ملی

ستراتژی ملی، هنر و علم توسعه و استفاده از منابع سیاسی، اقتصادی، روانی، اجتماعی و نظامی موردنیاز در زمان جنگ و صلح برای تأمین حداکثر حمایت از سیاست‌های و در صورت وقوع جنگ، افزایش احتمال پیروزی و پیامدهای مساعد آن است. در حقیقت استراتژی ملی شامل ارزیابی‌های پیچیده‌ای از منابع تکنولوژیک، اولویت‌های ملی و عوامل ژئوپولیتیکی است. در عین حال، استراتژی ملی به طور کلی گستره‌ای وسیع‌تر از استراتژی نظامی را شامل می‌شود و می‌تواند آن را نیز در برگیرد. (ازغندی و روشندل، ۱۳۷۶: ۶) استراتژی ملی در دوران جنگ و صلح، برای دستیابی به علایق و مقاصد ملی، تمام نیروهای ملت را با هم ترکیب می‌کند و مورد بهره‌برداری قرار می‌دهد. چارچوب استراتژی ملی، استراتژی کلی سیاسی، که به مسائل سیاست بین‌المللی و داخلی ارتباط پیدا می‌کند، استراتژی، اقتصادی، که بازتاب داخلی و خارجی دارد و بالاخره استراتژی نظامی ملی، همراه با استراتژی‌های گوناگون دیگر وجود دارد. هریک از این عناصر یا تأثیر مستقیم و فوری بر امنیت ملی دارند یا آن را به طور محدود تحت تأثیر قرار می‌دهند. (کالینز، ۱۳۷۰: ۴۶ - ۴۵)

ب) راهبرد نظامی

این راهبرد به چهار نوع تقسیم می‌شود که عبارتند از:

راهبرد زمینی، راهبرد دریایی، راهبرد هوایی، راهبرد فضایی. (شیرودی، ۱۳۸۱: ۳۴)

در تقسیمی که برای راهبرد در نظر می‌گیرند، واژه (سیاست ملی) در رأس آن قرار دارد. سیاست ملی با (راهبرد بزرگ)، (راهبرد همه جانبه) و نظایر آن مترادف می‌باشد و به معنای بسیج و هدایت همه امکانات کشور برای نیل به خواسته‌های ملی است. برای دستیابی به اهداف و منافع ملی از راهبردهای مختلفی استفاده می‌شود. به عنوان مثال، هرگاه امکانات نظامی کشور برای تحقق

سیاست ملی، بسیج و هدایت گردد، چنین اقدامی در چارچوب راهبرد نظامی قرار می‌گیرد. بطور عمده، راهبرد به راهبردهای نظامی و سیاسی تقسیم می‌گردد. تمایز راهبرد نظامی از سیاسی به اهداف، ابزارها و منابع مورد استفاده هر یک از آنها برمی‌گردد. به عنوان مثال، استفاده از نیروی نظامی، مشخصه به کارگیری راهبرد نظامی است. بنابراین، راهبرد نظامی را (راهبرد مستقیم) و راهبرد سیاسی را (راهبرد غیر مستقیم) می‌نامند (همان)

در راهبردهای نظامی یا مستقیم، به کارگیری نیروی نظامی، امکانات نظامی و تاکید فزاینده بر اهمیت تعیین کننده بهره برداری از نیروی انسانی در دستیابی به هدف جنگ، نقش اساسی دارد. راهبرد مستقیم از آزادی عمل کمتری برخوردار است، زیرا فقط می‌توان از نیرو و قدرت نظامی برای پیروزی بر دشمن بهره گرفت. در راهبردهای سیاسی یا غیر مستقیم از توان نظامی به منظور فشار بر دشمن و برای پذیرش خواسته‌ها استفاده میشود و در کنار آن برای دستیابی به اهداف مورد نظر، از مذاکرات و راه‌حلهای سیاسی هم بهره میگیرند. اگرچه راهبرد غیر مستقیم در گذشته نیز، مورد توجه و استفاده بود، اما در حال حاضر با کاهش اعتبار راهبرد مستقیم که ناشی از تنفر بشر از جنگ و عدم کارایی مؤثر جنگ برای تأمین اهداف است، بر اهمیت به کارگیری راهبرد غیر مستقیم افزوده شده است (همان، ۴۴)

واضع واژه راهبرد غیر مستقیم، «لیدل هارت» انگلیسی در سال ۱۲۹۱ ه. ش. / ۱۹۱۲ میلادی است. به عقیده وی راهبرد غیرمستقیم به معنای فشار غیر مستقیم نیروی نظامی بر دشمن، توجه محدود به کاربرد قدرت نظامی، به کارگیری عوامل روانی، پرهیز از زور و خشونت تا سرحد امکان و بهره‌گیری از تشویق، ترغیب، تنبیه و مصالحه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی برای نیل به تأمین و حفظ امنیت و منافع واهداف ملی است. برای تحقق هدفهای مورد نظر، هر کشوری با توجه به امکانات و تواناییهای بالفعل و بالقوه، موقعیت جغرافیایی، نیازهای داخلی، تهدیدهای موجود، توان اقتصادی، ساختار نظام بین‌المللی و نظایر آن راهبرد سیاسی مناسب را بر می‌گزیند. (صلحجو، ۱۳۸۶: ۲۲)

ج) راهبرد عملیاتی

راهبرد عملیاتی، برنامه راهبردک مدیریت برای فعالیت‌های محدودتر و یا بخشهای محدودتر سازمان است (Dess, Lumpkin and Eisner, 2008) منظور از فعالیت‌های محدودتر، فعالیت‌های زیر مجموعه هر یک از حوزه‌های تخصصی سازمان و منظور از بخشهای کوچکتر، بخشها و واحدهای زیر مجموعه است. به عبارت دیگر راهبرد عملیاتی، چگونگی مدیریت واحدهای سازمانی کلیدی فعال در یک مجموعه و نیز چگونگی اجرای فعالیت‌های راهبردک و مهم عملیاتی مرتبط است. طبیعی است که راهبرد‌های عملیاتی دارای دامنه محدودتری به نسبت راهبرد کارکردی هستند؛ اما جزئیات بیشتری را به آنها می‌افزایند (Thmpson and Strickland, 2008).

راهبرد عملیاتی در امور نظامی را در نحوه به کارگیری و گسترش نیروها در صحنه عملیات به منظور دسترسی به بخشی از اهداف نظامی تعریف می‌کنند. (مراد پیری، ۱۳۹۳)

بررسی اهداف عراق از حمله به ایران

تبیین اهداف سیاسی - راهبردک عراق از حمله به ایران و ارزیابی میان انطباق آن با راهبرد نظامی عراق با توجه به ساختار امنیتی عراق و شکست نظامی این کشور در حمله به ایران تا اندازه‌ای دشوار است. ضمن اینکه با وجود سقوط صدام و فروپاشی حزب بعث عراق هنوز هیچ گونه سند مکتوب یا شفاهی معتبر در این زمینه منتشر نشده است. بنابراین در بررسی حاضر بیشتر به مواضع سیاسی - تبلیغاتی مسئولان و نهادهای رسمی عراق و همچنین گمانه زنی تحلیل‌گران و خبرنگاران رسانه‌ها استناد می‌شود. اهداف عراق از حمله به ایران را می‌توان در سه سطح راهبردی، عملیاتی و تاکتیکی طبقه بندی کرد.

الف) در سطح راهبردی اهداف عراق عبارتند از:

۱) لغو قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر

نظر به اینکه قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر پس از یک مناقشه تاریخی - سیاسی و نظامی میان ایران و عراق به امضاء رسید و مناسبات سیاسی - امنیتی دو کشور را به مدت شش سال شکل

داد، لذا هر گونه اقدامی از سوی عراق با هدف لغو آن به معنای اقدام برای تجدید نظر در مناسبات دو کشور و تنظیم آن بر اساس شرایط و موئلفه های جدید بود. طارق عزیز لغو قرارداد را با استناد شرایط تصویب آن و همچنین عدم اجرای مفاد آن از سوی ایران ذکر و تاکید می کند: به نظر من باید یک توافق نامه جدید منعقد شود. (درودیان، ۱۳۹۱: ۸۸)

۲) براندازی نظام جمهوری اسلامی ایران

اظهار نظر صدام و سایر مقامات رسمی عراق در حالی که بیشتر حول محور ضرورت تجدید نظر یا لغو قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر بود، معاون نخست وزیر عراق، طه یاسین رمضان در مصاحبه با الثوره اعلام کرد این جنگ به خاطر عهدنامه ۱۹۷۵ یا چند صد کیلومتر خاک و یا نصف شط العرب نیست، این جنگ به خاطر سرنگونی جمهوری اسلامی است. طرح این موضوع بر اساس دو ملاحظه بود. یکی حفظ منافع حیاتی حکومت عراق در برابر تهدید سیاسی و مذهبی علیه حزب بعث عراق و در نتیجه ایجاد انگیزه برای دفاع از حکومت در برابر گسترش انقلاب ایران، و دیگری مقابله با جریان خمینیسیم بود، زیرا شعارهایی که در آن زمان در تهران سر داده می شد موجب نگرانی و اجماع برای مقابله با ایران شد. (همان: ۸۹)

۳) قدرت منطقه ای و رهبری جهان عرب

سقوط رژیم شاه در ایران و امضای قرارداد کمپ دیوید میان مصر و اسرائیل، به منزله فروپاشی قدرت ایران در خلیج فارس و مخدوش شدن قدرت و اعتبار مصر در جهان عرب بود. تلاقی تحولات در دو منطقه یاد شده و اعلام مواضع عراق در حمایت از کشورهای عربی بر علیه ایران، مبنی بر تخلیه سه جزیره ابوموسی، تنب بزرگ و کوچک در خلیج فارس، موجب گمانه زنی در باره اهداف و تمایلات توسعه طلبانه عراق برای رهبری جهان عرب، به عنوان یک قدرت منطقه ای، شد. چنان که در برخی از رسانه ها نوشته شد: عراق از جنگ با ایران دو هدف را دنبال می کند: سرنگونی رژیم ایران و مطح کردن خود به عنوان قدرت برتر خلیج فارس و رهبر دنیای عرب. (همان: ۹۰)

ب) اهداف عراق در سطح عملیاتی عبارتند بودند از:

۱) ادعاهای ارضی عراق نسبت به استان خوزستان

اقداماتی که عراق قبل و بعد از انقلاب در این استان با سازماندهی جریانات سیاسی - قومی انجام داد و مهم تر از آن بخش مهمی از مناقشات مرزی در رودخانه اروند که منجر به انعقاد قرار داد ۱۹۷۵ الجزایر شد، مجموعه ای از مسائلی است که نشان می دهد تمرکز عمده قوای نظامی عراق در خوزستان با هدف تجزیه این استان و حل بن بست ژئوپلیتیکی عراق در شمال خلیج فارس بوده است. اظهارات مقامات عراقی نیز در این زمینه قابل توجه است. یک مقام عراقی در سازمان ملل حمله به ایران را نخستین گام از طرح سرنگونی آیت الله خمینی و رژیم دلخواه در ایران ذکر می کند. وی روش تحقق این هدف را چنین ذکر می کند. پس از پایان جنگ و به جریان افتادن گفتگوهای صلح، عراق گام دوم را بر می دارد که دامن زدن به شورش داخلی از طریق مسلح کردن قومیت‌های ایران از قبیل کرد و عرب است که مخالف آیت الله خمینی است. به گفته وی عراق با حفظ خوزستان در واقع محل امنی ببرای شورشیها به وجود خواهد آورد. صدام در آبان سال ۱۳۵۹ در مصاحبه ای گفت: ما از تجزیه و انهدام ایران ناراحت نمی شویم و صریحاً اعلام می داریم در شرایطی که این کشور دشمنی بورزد، هر فرد عراقی یا شاید هر عربی مایل به تقسیم ایران و خرابی آن خواهد بود. وی در مصاحبه دیگری می گوید: به صراحت می گویم: با تجزیه ایرانی که دشمن امت عرب و عراق باشد موافقیم. صدام همچنین به هنگام بدرقه داوطلبین عراقی طی سخنانی گفت امروز دیگر بر وحدت ایران اصرار نداریم ... لذا شایسته است متلاشی و تجزیه شود و این راهبرد ماست که از مدتها پیش اعلام کردیم. (همان: ۹۳)

۲) دسترسی به آبهای آزاد و خروج از تنگنای ژئوپلیتیک در خلیج فارس

تنها راه دسترسی عراق به آب های آزاد، از طریق اروند رود ایران بود که بخش اعظم این رودخانه با توافقات قرارداد ۱۹۷۵ به ایران واگذار شده بود. راه ارتباطی دیگر عراق با به آب های آزاد، خور عبدالله بود که به دلیل عمق کم مشکل عراق را حل نمی کرد. (غلامپور، ۱۳۹۳: ۱۱۵)

۳) موضوع مناطق کرد نشین عراق

به دلیل حمایت رژیم پهلوی از کردهای مناطق شمال غرب عراق، صدام احساس می کرد این کار تجزیه عراق را به دنبال دارد و به شدت از اینکه این تعامل بعد از انقلاب اسلامی به شکل دیگری ادامه پیدا کند هراس داشت. این ارتباط ناشی از جایگاه فقهت و مرجعیت در میان عامه مردم مذهبی عراق بوده که در میان مسلمانان همواره از اهمیت بسزایی برخوردار است. (همان: ۱۱۹)

ج) از مهمترین اهداف عراق در سطح تاکتیکی:

- ۱) حل مناقشات و اختلافات مرزی با ایران؛
- ۲) باز پس گیری سرزمین‌های عراقی: صدام مدعی بود ایران غیر از اروندرود، سرزمین‌های دیگری را نیز در طول مرز خود با عراق به زور گرفته است و باید به عراق برگرداند. سرزمین‌هایی مثل میمک، سیف سعد و ...

اما در بروز جریان جنگ تحمیلی عراق به ایران باید نقش قدرتهای فرامنطقه ای و کشورهای منطقه ای را نیز دید. چرا که در فضای دوقطبی آن زمان عراق نمی توانست بدون چراغ سبز ابرقدرتها به چنین اقدامی دست بزند. (همان: ۱۲۰)

روش عراق: حمله نظامی

بررسی اهداف عراق بیانگر چند ملاحظه ساسی است. نخست اینکه میان اهداف عراق پیوستگی وجود دارد، به این معنا که تامین هر کدام از اهداف عراق ممکن است در تامین هدف دیگر موثر باشد. مهم تر آنکه تامین کلیه اهداف از جمله براندازی نظام تنها با استفاده از قدرت نظامی امکان پذیر بود. به عبارت دیگر عراق بدون پیروزی نظامی بر ایران قادر به تامین هیچ یک از اهداف خود نبود. (درویان، ۱۳۹۱: ۹۶)

عملیات نظامی آغازین صدام به طور خلاصه در زیر آورده شده است تا چارچوب تحلیلی این نوشته از راهبرد و مشخص شود. پیش از حمله گسترده ی ارتش عراق به خاک ایران، به مدت چهارده ماه، در طول مرزهای دو کشور درگیری های خصمانه یی در جریان

بود. چند هفته پیش از آغاز حمله‌ی صدام، عراقی‌ها مناطق مرزی زین القوس و سیف سعد را به ترتیب در روزهای ۷ و ۱۰ سپتامبر تصرف کردند و از روزهای ۱۰ تا ۱۳ سپتامبر کنترل پنج پست مرزی را در دست گرفتند و بدین ترتیب درگیری‌ها را تشدید کردند. نکته در خور توجه آنکه ایران نسبت به این اقدامات عراق واکنش نظامی شدیدی نشان نداد تا اینکه حمله عراق به ایران عملاً در ۲۲ سپتامبر آغاز شد. (دری، ۱۳۸۸: ۱۰۲)

ابزار عراق

صدام پس از فراهم‌سازی شرایط سیاسی نظامی و بین‌المللی، دستور حمله سراسری به ایران را صادر کرد. قبل از توضیح پیشروی در ارتش عراق در داخل خاک ایران لازم است به توانایی و استعداد ارتش عراق به عنوان ابزار صدام در رسیدن به اهدافش اشاره شود. ارتش عراق با استعداد ۱۲ لشکر، ۱۵ تیپ مستقل و ۲۰ تیپ مرزی راهبرد تهاجمی خود را بر اساس معابر وصولی به داخل خاک ایران از سه منطقه جنوب، غرب و شمال غرب، با سه سپاه اول، دوم و سوم طراحی کرد. هدف نظامی عراق تصرف بخشهای وسیعی از استان خوزستان در جنوب با سپاه سوم، تامین بغداد در برابر تهاجم احتمالی نیروهای ایران و پشتیبانی از عملیات جنوب در جبهه میانی با سپاه دوم و کنترل مرز و پشتیبانی از نیروهای ضد انقلاب در جبهه شمال غرب با سپاه یکم بود. (درویدیان، ۱۳۹۱: ۱۰۱)

تجزیه و تحلیل داده‌ها (یافته‌های تحقیق)

جهت پاسخ دادن به سئوالات در راستای اهداف تحقیق اقدام به جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسشنامه از متخصصان مربوطه (با حوزه مطالعاتی دفاع مقدس یا فرماندهان جنگ) در قالب راهبرد های ملی، نظامی و عملیاتی، داده‌ها و اطلاعات استخراج گردیده و سپس این داده‌ها جهت مقایسه تطبیقی در محیط نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که نتایج به تفکیک در زیر تحلیل می‌شود:

(۱) راهبرد عراق و جمهوری اسلامی ایران در رویارویی باهم در سطح راهبردی (ملی) به چه صورت بوده است؟

راهبرد ملی (راهبردی) جمهوری اسلامی ایران در جنگ با عراق

این تحقیق در پی آن است که بررسی کند که در طول جنگ تحمیلی عراق بر علیه جمهوری اسلامی و قبل از آن راهبرد ملی جمهوری اسلامی ایران چه بوده است؟ لذا تجزیه و تحلیل نتایج این بخش از تحقیق بعد از جمع بندی اطلاعات جمع آوری شده از پرسشنامه‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها (نظرات متخصصان) که قسمتهایی از جمع بندی آن در زیر آمده است نتایج زیر حاصل شده است:

جدول شماره (۱) نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها در مورد راهبرد ملی جمهوری اسلامی ایران در جنگ با عراق

میانگین	میان	انحراف معیار	واریانس	حداکثر	حداقل	تعداد	
4/28	4/00	/858	/736	5	2	50	راهبرد نظامی جمهوری اسلامی ایران در طول هشت سال دفاع مقدس تدافعی بوده است.
4/10	4/00	/974	/949	5	1	50	حمایت‌های اطلاعاتی و کمک‌های نظامی امریکا در پایان جنگ با عراق باعث اتخاذ راهبرد تهاجمی عراق به جمهوری اسلامی ایران شده است.
4/08	4/00	1/027	1/055	5	1	50	تحولات و شرایط محیط بین‌الملل و منطقه ای در طول هشت سال دفاع مقدس ناشی از تهاجمی بودن راهبرد تهاجمی عراق در حمله به جمهوری اسلامی ایران بوده است
4/06	4/00	1/018	1/037	5	1	50	حمایت‌های جهانی و منطقه‌ای از عراق باعث اتخاذ راهبرد تهاجمی به جمهوری اسلامی ایران بوده است
2/16	2/00	1/076	1/158	5	1	50	راهبرد اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در طول هشت سال دفاع مقدس برای ورود به جنگ تهاجمی بوده است

2/14	2/00	/926	/858	4	1	50	راهبرد فرهنگی و اجتماعی جمهوری اسلامی ایران در طول هشت سال دفاع مقدس تهاجمی بوده است
1/96	2/00	1/068	1/141	5	1	50	اعتقادات دینی و مذهبی رهبران و مردم ایران باعث اتخاذ راهبرد تهاجمی در هشت سال دفاع مقدس شده است
1/86	2/00	/926	/858	4	1	50	سیاست کلی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران پس از انقلاب اسلامی برای تهاجم نظامی به کشور همسایه می باشد
1/86	2/00	/904	/817	5	1	50	تدابیر ورهنمودهای حضرت امام (ره) برای صدور انقلاب اسلامی به روش نظامی بوده است
1/74	1/00	/944	/890	4	1	50	شرایط و وضعیت جمهوری اسلامی ایران در ابتدای جنگ آمادگی برای تهاجم به کشور عراق را داشته است
1/70	2/00	/647	/418	3	1	50	راهبرد ملی جمهوری اسلامی ایران در طول هشت سال دفاع مقدس تهاجمی بوده است
1/60	1/50	/700	/490	4	1	50	راهبرد سیاسی جمهوری اسلامی ایران در طول هشت سال دفاع مقدس تهاجمی بوده است

همانطور که نتایج تجزیه و تحلیل ها که همان نظرات متخصصان مربوطه در این زمینه بوده است، نشان از این دارد که تمامی ابعاد راهبرد ملی جمهوری اسلامی ایران تدافعی بوده است و در هیچکدام از زمینه ها جنبه تهاجمی بودن آن مورد تأیید نمی باشد. همانگونه که نظرات متخصصان جنگ نشان می دهد در همه ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی و حتی باورها و اعتقادات مردم تهاجمی نبوده و در راستای دفاع بوده است.

راهبرد ملی (راهبردی) عراق در حمله به جمهوری اسلامی

تجزیه و تحلیل این قسمت از تحقیق در پی آن است که بررسی کند که در طول جنگ تحمیلی عراق بر علیه جمهوری اسلامی و قبل از آن راهبرد ملی عراق چه بوده است؟ لذا تجزیه و تحلیل نتایج این بخش از تحقیق، بعد از جمع بندی اطلاعات جمع آوری شده از پرسشنامه ها و تجزیه و تحلیل داده ها (نظرات متخصصان) که قسمتهایی از جمع بندی آن در زیر آمده است نتایج زیر حاصل شده است:

جدول شماره (۲) نتایج تجزیه و تحلیل داده ها در مورد راهبرد ملی عراق در جنگ تحمیلی بر علیه جمهوری اسلامی ایران

میانگین	میانه	انحراف معیار	واریانس	حداکثر	حداقل	تعداد	
4/60	5	/670	/449	5	3	50	شرایط و وضعیت ارتش ایران در ابتدای انقلاب زمینه را برای تهاجم به جمهوری اسلامی ایران فراهم نمود.
4/54	5	/676	/458	5	2	50	استراتژی سیاسی عراق در حمله به جمهوری اسلامی تهاجمی بود.
4/52	5	/646	/418	5	3	50	روند توسعه ارتش عراق در راستای تهاجمی به جمهوری اسلامی شکل گرفته بود.
4/46	5	/788	/621	5	2	50	اهداف راهبردی عراق از حمله به جمهوری اسلامی ایران براندازی نظام مقدس جمهوری اسلامی بوده است.
4/44	4	/501	/251	5	4	50	تحولات و خلأ قدرت در منطقه سبب تهاجمی بودن راهبرد ملی عراق در حمله به جمهوری اسلامی بود.
4/42	5	/785	/616	5	3	50	تحولات بین المللی و منطقه‌ای سبب تهاجمی بودن راهبرد ملی عراق در حمله به جمهوری اسلامی بود.
4/32	5	/891	/793	5	2	50	تدابیر و رهنمودهای رهبران و فرماندهان عالی عراق در راستای تهاجم به جمهوری اسلامی شکل گرفته بود.
4/28	5	/970	/940	5	2	50	حمایت جهانی و منطقه‌ای از عراق باعث اتخاذ راهبرد تهاجمی به جمهوری اسلامی بوده است.
4/16	4	/738	/545	5	2	50	انسجام و وحدت ملی عراق ناشی از تهاجمی بودن راهبرد ملی در حمله به جمهوری اسلامی
4/16	4	/618	/382	5	3	50	راهبرد اقتصادی عراق در حمله به جمهوری اسلامی

							تهاجمی بود.
4/12	4	/918	/842	5	2	50	راهبرد ملی عراق در طول هشت سال دفاع مقدس تهاجمی بوده است.
4/10	4	/974	/949	5	1	50	اختلافات مرزی باعث تهاجم عراق به جمهوری اسلامی بوده است.
4/00	۴	/990	/980	5	2	50	اعتقادات دینی و مذهبی باعث تهاجم عراق به جمهوری اسلامی بوده است.
3/64	4	1/156	1/337	5	1	50	تجارب نظامی عراق ناشی از تهاجمی بودن راهبرد ملی در حمله به جمهوری اسلامی
3/64	4	1/083	1/174	5	1	50	مقابله با تاثیر انقلاب اسلامی ایران در کشور عراق باعث تهاجم نظامی به ایران شده است.
3/62	4	/855	/730	5	2	50	راهبرد فرهنگی و اجتماعی عراق در حمله به جمهوری اسلامی تهاجمی بود.
2/02	2	1/152	1/326	5	1	50	راهبرد ملی عراق در طول هشت سال دفاع مقدس تدافعی بوده است.

همانگونه نتایج تجزیه و تحلیل داده ها نشان می دهد گویای این واقعیت است که دولت عراق به دلیل وجود اختلافات زیادی که با ایران داشت از جمله اختلافات مرزی با ایران، روی کار آمدن یک حکومت دینی و مردمی که می توانست برای دولت عراق که یک حکومت زورگو و استبدادی بود مشکل ایجاد کند در نتیجه با استفاده از شرایط و ضعف ارتش ایران در ابتدای انقلاب و تحولات و وجود خلا قدرت در منطقه و همچنین با تحریک و پشتوانه دولتهای بیگانه استفاده کرده و با آمادگی کامل و از پیش تعیین شده با راهبرد ملی تهاجمی به ایران حمله می کند که نتایج تجزیه و تحلیل های آماری با استناد به جدول شماره (۲) این را به وضوح و با دقت بالا نشان می دهد. مثلا همانطور که نشان تحلیل ها نشان می دهد راهبرد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و اجتماعی عراق ارقام بالای میانگین (تعداد بالای پاسخگویان به مثبت بودن یا زیاد بودن آمادگی این فاکتورها) این را به خوبی نشان می دهد که راهبرد ملی عراق از حمله به ایران با ضریب بالا تهاجمی بوده است. و همچنین این تحلیل ها نیز با دقت بالا نشان می دهد که هدف عراق از حمله به ایران حل مسائل

گذشته(اختلافات مرزی) و مقابله با انقلاب اسلامی و تاثیر آن بوده است که ضرایب بالای میانگین هر یک از این فاکتورها نشان از اثبات این ادعاست و در راستای آن دولت عراق از تمام قوای ملی خود در این زمینه استفاده می کند.

۱- راهبرد عراق و جمهوری اسلامی ایران در رویارویی باهم در سطح نظامی به چه صورت بوده است؟

راهبرد نظامی جمهوری اسلامی ایران در جنگ با عراق:

بنابراین بعد از جمع آوری نظرات اساتید و کارشناسان دفاع مقدس در این زمینه، در محیط SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. که نتایج آن در جدول شماره(۳) آمده است.

جدول شماره(۳) نتایج تجزیه و تحلیل داده ها در مورد راهبرد نظامی جمهوری اسلامی ایران در جنگ با عراق

میانگین	میان	انحراف معیار	واریانس	حداکثر	حداقل	تعداد	
4/10	4/00	/953	/908	5	1	50	لگوی تسلیحاتی جمهوری اسلامی ایران برای دفاع در مقابل تهاجم خارجی بوده است.
4/00	4/00	1/050	1/102	5	1	50	سیاست نظامی جمهوری اسلامی ایران در مقابله با کشور عراق تدافعی بوده است.
3/90	4/00	/763	/582	5	2	50	تشکیل بسیج مردمی توسط حضرت امام (ره) برای مقابله با تهدیدات احتمالی بر علیه کشور بوده است.
3/78	4/00	1/036	1/073	5	1	50	تجارب نظامی جمهوری اسلامی ایران از جنگ گذشته ناشی از تدافعی بودن این کشور در مقابل عراق بوده است.
2/08	2/00	1/226	1/504	5	1	50	جمهوری اسلامی ایران در طول هشت سال دفاع مقدس در پیمان های نظامی برای تهاجم به کشور عراق عضویت داشته است.
1/94	2/00	/867	/751	4	1	50	ذکرین نظامی جمهوری اسلامی ایران نسبت به کشور عراق تهاجمی بوده است.
1/86	2/00	/700	/490	3	1	50	ساختار و سازمان نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در ابتدای جنگ برای حمله به کشور عراق

طراحی شده بود.							
1/80	2/00	/948	/898	4	1	50	وضعیت و شرایط ارتش جمهوری اسلامی ایران و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در ابتدای انقلاب آمادگی ورود به یک جنگ تمام عیار را داشته است.
1/70	1/00	/886	/786	4	1	50	راهبرد نظامی جمهوری اسلامی ایران در طول هشت سال دفاع مقدس تهاجمی بوده است
1/66	1/00	/823	/678	4	1	50	تعداد و نفرات نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در ابتدا جنگ برای تهاجم به کشور عراق بوده است

بررسی و تجزیه و تحلیل داده های فوق نشان از این دارد که تمامی جنبه های راهبرد نظامی جمهوری ایران در جنگ با عراق جنبه تدافعی داشته و در جهت مقابله با هجوم عراق بوده است. بررسی های انجام شده در زمینه سئوالات مطرح شده در این زمینه از جمله الگوی تسلیحاتی، سیاست نظامی، دکترین نظامی و تشکیل بسیج های مردمی همگی حاکی از داعی بودن راهبرد نظامی جمهوری اسلامی ایران در مقابل عراق بوده است. بررسی های مربوطه حتی حاکی از آن است که جمهوری اسلامی ایران در آن شرایط آمادگی لازم را در شروع جنگ نداشته است و ساختار و سازمان نیروهای نظامی جمهوری اسلامی نیز به صورت تهاجمی نبوده است که این نشان از تحمیل این جنگ از طرف عراق بر جمهوری اسلامی بوده و این جنگ فقط جنبه دفاعی داشته است.

راهبرد نظامی عراق در حمله به جمهوری اسلامی:

بنابراین بعد از جمع آوری نظرات اساتید و کارشناسان دفاع مقدس در محیط SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. که نتایج آن در جدول شماره (۴) آمده است.

جدول شماره (۴) نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها در مورد راهبرد نظامی عراق در جنگ تحمیلی بر علیه

جمهوری اسلامی ایران

میانگین	میانه	انحراف معیار	واریانس	حداکثر	حداقل	تعداد	
4/42	5/00	/859	/738	5	2	50	سیاست دفاعی عراق در حمله به جمهوری اسلامی ایران، تهاجمی بوده است.
4/32	5/00	/868	/753	5	2	50	تعداد نیروی نظامی عراق در طول هشت سال دفاع مقدس برای تهاجم به جمهوری اسلامی پیش‌بینی شده بود.
4/26	5/00	/922	/849	5	2	50	راهبرد نظامی عراق در طول هشت سال دفاع مقدس تهاجمی بوده است.
4/10	4/00	/886	/786	5	2	50	دکترین نظامی عراق نسبت به جمهوری اسلامی تهاجمی بوده است.
3/92	4/00	/900	/810	5	2	50	ساختار و سازمان نیروهای مسلح عراق برای حمله به جمهوری اسلامی ایران به صورت تهاجمی طراحی شده بود.
3/86	4/00	/926	/858	5	2	50	بشپییانی نظامی عراق از نیروهای ضدانقلاب ایران ناشی از راهبرد تهاجمی به جمهوری اسلامی بوده است.
3/76	4/00	/938	/880	5	2	50	عضویت در پیمان و اتحادیه‌های نظامی برای تهاجم به جمهوری اسلامی ایران طراحی شده بود.
3/68	4/00	1/039	1/079	5	1	50	الگوی تسلیحاتی عراق برای تهاجم به جمهوری اسلامی ایران طراحی شده بود.
1/78	2/00	/790	/624	4	1	50	راهبرد نظامی عراق در طول هشت سال دفاع مقدس تدافعی بوده است.

همانطور نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد، دکترین و راهبرد نظامی عراق در حمله به جمهوری اسلامی ایران تهاجمی بوده و تعداد و امکانات و ساختار و سازمان نیروهای نظامی عراق

برای حمله به ایران از قبل پیش بینی شده بود. که عدد بالای ضریب میانگین نظرات اساتید و فرماندهان دفاع مقدس این را به خوبی اثبات می‌کند. در این راستا، عضویت در پیمانها و اتحادیه های نظامی این نیز برای حمله به جمهوری اسلامی از قبل طراحی شده بود و دولت عراق برای این حمله روی پشتیبانی این اتحادیه ها حساب باز کرده بود که نتایج تجزیه و تحلیل داده ها این را به خوبی اثبات می‌کند و بنابراین فرضیه دوم تحقیق را اثبات می‌کند.

۲- راهبرد عراق و جمهوری اسلامی ایران در رویارویی باهم در سطح عملیاتی به چه صورت بوده است؟

راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران در جنگ با عراق

که در این راستا سئوالات متعددی در قالب پرسشنامه مطرح شده و با آنها به جمع آوری نظرات اساتید و فرماندهان دفاع مقدس پرداخته شد. سپس این اطلاعات در نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج زیر جهت پاسخگویی به این سؤال در قالب جدول شماره (۵) آمده است.

جدول شماره (۵) نتایج تجزیه و تحلیل داده ها در مورد راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران در جنگ با عراق

میانگین	میان	انحراف معیار	واریانس	حداکثر	حداقل	تعداد	
4/38	4/50	/725	/526	5	2	50	راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران در مقطع پایانی جنگ پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸ توسط جمهوری اسلامی ایران توافقی بوده است.
4/30	4/00	/735	/541	5	2	50	راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران پس از آزادسازی خرمشهر طی سالهای ۱۳۶۱ الی ۱۳۶۶ (تنبیه متجاوز) تهاجمی بوده است.
4/20	4/00	/808	/653	5	2	50	راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران در ابتدای هشت سال دفاع مقدس توافقی بوده است.
4/00	4/00	/808	/653	۵	۲	۵۰	نحوه به کارگیری نیروهای مردمی در صحنه های مختلف عملیات در هشت سال دفاع

							مقدس جنبه دفاعی داشته است.
3/84	4/00	1/076	1/158	5	1	50	صحنه‌های عملیاتی انتخاب شده توسط نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در طول هشت سال دفاع مقدس تدافعی بوده است.
3/76	4/00	1/001	1/002	5	1	50	راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران پس از آزادسازی شهر خرمشهر و ورود به کشور عراق ناشی از عمق بخشی دفاعی است.
3/62	4/00	1/123	1/261	۵	۱	۵۰	اشراف اطلاعاتی اتخاذ شده نیروهای ایران در طول هشت سال دفاع مقدس تدافعی بوده است.
2/22	2/00	/975	/951	5	1	50	اهداف عملیاتی اتخاذ شده توسط نیروهای مسلح جمهوری اسلامی در طول هشت سال دفاع مقدس تهاجمی بوده است.
2/20	2/00	1/030	1/061	5	1	50	راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۳۶۶ تا سال ۱۳۶۷ تهاجمی بوده است.
2/10	2	1/015	1/031	5	1	50	تاکتیک‌های اتخاذ شده توسط نیروهای مسلح جمهوری اسلامی در طول هشت سال دفاع مقدس تهاجمی بوده است.
2/02	2/00	/915	/836	5	1	50	نحوه به کارگیری واحدهای پشتیبانی رزمی و پشتیبانی خدمات رزم در هشت سال دفاع مقدس تهاجمی بوده است.
1/82	2/00	/850	/722	4	1	50	راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران در بیرون راندن متجاوز در طول هشت سال دفاع مقدس تهاجمی بوده است.

همانطور که تحلیل نتایج جدول (۵) نشان می‌دهد راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران در هشت سال جنگ به صورت کلی یک راهبرد دفاعی بوده است اما به صورت مقطعی و به روش متغیر می‌باشد. همانطور که نظر کارشناسان و اساتید جنگ نشان می‌دهد، راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران در ابتدای جنگ تا سال ۱۳۶۱ (آزادی خرمشهر) تدافعی بوده است و از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۶۶ راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران تهاجمی و در جهت

عمق بخشی بیشتر دفاعی بوده است که این خود باز تدافعی بودن راهبرد جنگ را تایید می کند. در ضمن در مقطع پایان جنگ (پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸) راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران نیز به صورت تدافعی بوده است. همچنین نتیجه سئوالات دیگر مثل نحوه بکارگیری نیروهای مردمی در صحنه های مختلف عملیات و انتخاب صحنه های عملیات به صورت تدافعی بوده است که نتایج جدول بالا (نظرات نخبگان و کارشناسان هشت سال دفاع مقدس) به وضوح این را اثبات کرده است.

راهبرد عملیاتی عراق در حمله به جمهوری اسلامی:

که در این راستا سئوالات متعددی در قالب پرسشنامه مطرح شده و با آنها به جمع آوری نظرات اساتید و فرماندهان دفاع مقدس پرداخته شد. سپس این اطلاعات در نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج زیر جهت پاسخگویی به این سؤال در قالب جدول شماره (۶) آمده است.

جدول شماره (۶) نتایج تجزیه و تحلیل داده ها در مورد راهبرد عملیاتی عراق در جنگ تحمیلی بر علیه

جمهوری اسلامی ایران

میانگین	میانه	انحراف معیار	واریانس	حداکثر	حداقل	تعداد	
4/48	5/00	/614	/377	5	3	50	راهبرد عملیاتی عراق در مقطع پایانی (سال ۱۳۶۶ به بعد) جنگ تهاجمی بوده است /
4/46	5/00	/676	/458	5	3	50	سیستم فرماندهی و کنترل در ارتش عراق برای تهاجم به جمهوری اسلامی پیش بینی شده بود.
4/42	5/00	/702	/493	5	2	50	راهبرد عملیاتی عراق پس از آزادسازی خرمشهر تا صدور قطعنامه ۵۹۸ تدافعی بوده است /
4/34	5/00	/848	/719	5	2	50	صحنه های عملیات انتخاب شده توسط ارتش عراق تهاجمی بوده است
4/32	4/00	/587	/344	5	3	50	راهبرد عملیاتی عراق از ابتدای جنگ تا آزاد

							سازی خرمشهر تهاجمی بوده است.
4/28	4/50	/882	/777	5	2	50	نحوه به کارگیری یگان های پشتیبانی رزمی و خدمات رزمی توسط ارتش عراق تهاجمی بوده است.
4/20	4/00	/881	/776	5	2	50	نحوه به کارگیری نیروهای مردمی توسط ارتش عراق تهاجمی بوده است.
4/16	4/00	/866	/749	5	2	50	محورها و معابر وصولی اتخاذ شده توسط ارتش عراق در حمله به جمهوری اسلامی ایران به صورت تهاجمی بوده است.
4/16	4/00	/955	/913	5	2	50	اشراف اطلاعاتی ارتش عراق در انتخاب اهداف در عملیات تهاجمی به جمهوری اسلامی مؤثر بوده است.
4/14	4/00	1/010	1/021	5	2	50	تاکتیک های اتخاذ شده توسط ارتش عراق در حمله به جمهوری اسلامی تهاجمی بوده است.
4/08	4/00	/829	/687	5	2	50	طرح های عملیاتی تهیه شده در ارتش عراق از نوع آفندی بوده است.
4/08	4/00	/900	/810	5	2	50	اهداف عملیاتی و رزمی نیروهای مسلح عراق به صورت آفندی انتخاب شده است.
4/06	4/00	/913	/833	5	2	50	تعداد یگان های رزمی عراق برای حمله به جمهوری اسلامی ایران پیش بینی شده بود.
1/74	1/00	1/121	1/258	5	1	50	انتخاب مناطق نبرد در هریک از صحنه های عملیاتی جنوب، غرب و شمال غرب تدافعی بوده است.

همانطور که از نتایج استخراج شده از داده ها در جدول شماره (۶) بر می آید، این را نشان می دهد که راهبرد عملیاتی عراق در شروع جنگ به صورت تهاجمی بوده است و در این راستا تمامی امکانات رزمی و پشتیبانی رزمی و سیستم فرماندهی و کنترل را به صورت تهاجمی جهت حمله به ایران تدارک دیده بود که ضرایب میانگین نظران اساتید و کارشناسان مربوطه این را به خوبی و با ضریب بالا اثبات می کند. این روند تهاجمی عملیاتی عراق تا

زمان نزدیک به مقطع آزادی خرمشهر طول کشید. امام بعد از دفاع همه جانبه جمهوری اسلامی ایران در برابر حملات عراق و آزادی خرمشهر راهبرد عملیاتی عراق از تهاجمی به دفاعی تغییر وضعیت داد و این راهبرد (راهبرد) تا حدود سال ۱۳۶۶ طول کشید و ایران توانست سرزمینهای اشغال شده خود را بازپس گرفته و در جهت تنبیه متجاوز دست به عملیاتهای متعددی زد. اما از سال ۱۳۶۶ به دوباره و با پشتیبانی سایر کشورهای هم پیمان عراق راهبرد عراق دوباره به وضعیت تهاجمی برگشت و بمباران های هوایی و حمله به شهرها و مردم غیر نظامی شدت یافت. که نتایج تحلیل نظرات این صاحب نظران این ادعا را به خوبی اثبات می کند و نشان می دهد که عراق از تمام امکانات و آمادگی های خود جهت حمله تهاجمی به خاک ایران استفاده نموده است.

نتیجه گیری

در این تحقیق با توجه به اهداف در نظر گرفته شده و طرح سئوالات در راستای این تحقیق و سپس جمع بندی و تجزیه و تحلیل نتایج این داده ها این نتیجه گرفته می شود که به صورت کلی راهبرد جمهوری اسلامی ایران در جنگ با عراق تدافعی بوده است و راهبرد کلی عراق در این جنگ تهاجمی بوده است. و در این راستا، در سه سطح ملی، نظامی و عملیاتی با استفاده از نظرات ۵۰ نفر از اساتید و فرماندهان هشت سال دفاع مقدس، این موضوع بررسی شده و نتایج زیر حاصل شده است.

نتایج تجزیه و تحلیل نظرات اساتید و فرماندهان این را نشان می دهد که راهبرد ملی جمهوری اسلامی ایران در جنگ با عراق در طول جنگ تحمیلی تدافعی بوده است و در هیچکدام از ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی تهاجمی نبوده و در راستای دفاع بوده است. همچنین نتایج نشان می دهد که راهبرد عراق در سطح ملی بطور کامل تهاجمی بوده و عراق از تمام امکانات ملی، اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی خود و با حمایت کشورهای معاند جمهوری اسلامی ایران در راستای تحقق این راهبرد تلاش نموده است چون عراق نظام جمهوری اسلامی را تهدیدی بسیار جدی برای خود در منطقه از لحاظ راهبردی تلقی می کرد.

بررسی تجزیه و تحلیل داده‌ها در بعد راهبرد نظامی نشان می‌دهد که تمامی جنبه‌های راهبرد نظامی جمهوری ایران در جنگ با عراق جنبه تدافعی داشته و در جهت مقابله با هجوم نظامی عراق بوده است. بررسی‌های انجام شده در زمینه سئوالات مطرح شده از جمله الگوی تسلیحاتی، سیاست نظامی، دکترین نظامی و تشکیل بسیج نیروهای مردمی همگی حاکی از دفاعی بودن راهبرد نظامی جمهوری اسلامی ایران در مقابل عراق بوده است. و دیگر اینکه نتایج تحلیل نشان داده است که راهبرد نظامی و تجهیز یگانهای نظامی و پشتیبانی عراق در جهت اهداف تهاجمی و از پیش آماده شده بودند. و حتی در میانه جنگ نیز فشارهای جمهوری اسلامی بر آنها باعث شد که آرایش دفاعی داشته باشند و در صورت وجود ضعف در قوای جمهوری اسلامی دوباره آرایش تهاجمی به خود گرفته و در جهت رسیدن به اهداف راهبردی و تاکتیکی خود حمله می‌کردند.

همچنین جهت پاسخ به سؤال سوم تحقیق بررسی نظرات فرماندهان و اساتید دفاع مقدس نشان داد که راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران در هشت سال جنگ به صورت کلی یک راهبرد دفاعی بوده است اما به صورت مقطعی به صورت متغیر (آفندی و پدافندی) می‌باشد. بدین صورت که راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران در ابتدای جنگ تا سال ۱۳۶۱ (آزادی خرمشهر) تدافعی بوده است و از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۶۶ راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران تهاجمی و در جهت عمق بخشی بیشتر دفاعی بوده است که این خود باز تدافعی بودن راهبرد جمهوری اسلامی ایران را تایید می‌کند. در مقطع پایان جنگ (پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸) نیز راهبرد عملیاتی جمهوری اسلامی ایران به صورت تدافعی بوده است. همچنین در بررسی‌های انجام شده در سطح عملیاتی نیز نشان از متغیر بودن راهبرد عملیاتی عراق به جمهوری اسلامی ایران بوده است. حملات عراق به جمهوری اسلامی ایران در ابتدا به صورت تهاجمی و با تجهیز تمام توان و امکانات بوده است و این روند تا مقطع آزادسازی خرمشهر به دست دفاع همه جانبه ملت ایران طول کشید. بعد از آن با فشارهای جمهوری اسلامی ایران به عراق از نظر عملیاتی عراق در موضع تدافعی قرار گرفت و این تا سال ۱۳۶۶ طول کشید. که این نیز به وقتی در امتداد اهداف راهبردی عراق به آن نگاه می‌شود به معنای موضع دفاعی مطلق نمی‌توان دیده شود بلکه دفاع به دلیل ضعف قوا و جستجوی فرصت مناسب

جهت حمله به دوباره به جمهوری اسلامی می‌باشد که از آن مقطع به بعد دوباره کشور عراق با پشتیبانی هم پیمانان خود دست به حملات وحشیانه تهاجمی به شهرها و مردم غیر نظامی زد که این مقطع نیز تا پایان جنگ ادامه یافت که این به خوبی اثبات کننده ادعای تهاجمی بودن استراتژی عملیاتی عراق در صورت دسترسی به فرصت مناسب می‌باشد.

همچنین نتایج بررسی و تحلیل نظرات کارشناسان و فرماندهان جنگ در یک جمله به صورت کلی این را نشان می‌دهد که به صورت کلی راهبرد جمهوری اسلامی ایران در مواجهه با جنگ عراق و در طول این جنگ تدافعی بوده است و هدف از برخی حملات هم به خاک عراق در سطح عملیاتی جهت عمق بخشی دفاعی بوده و برای ایجاد امنیت بیشتر مرزهای بین المللی و در امان ماندن شهرهای مرزی جمهوری اسلامی ایران و همچنین به دلیل عدم اطمینان به حزب بعث عراق و مجامع بین الملل و دسترسی به حقوق ملت ایران برای شناخت متجاوز و تنبیه آن بوده است و در صورتی که متجاوز مجدداً قصد حمله به کشور جمهوری اسلامی ایران را داشت فضایی برای دفاع از حریم کشور وجود داشته باشد. اما تمامی بیانات رسانه ای فرماندهان و سیاستمداران عراق و رسانه ای خارجی حاکی از آن است که عراق همیشه حمله به ایران را در ذهن خود می‌پروراند اما در زمان بعد از انقلاب به دلیل ضعف های متعدد داخلی در ایران، فضا را جهت حمله آماده دیده و تمامی امکانات و ساز و برگ جنگی را جهت جنگ با ایران آماده کرده بود. همچنین دلیل دیگری که عراق را برای جنگ با ایران مصرتتر کرده بود این بود که انقلاب اسلامی را برای خود تهدیدی جدی تلقی می‌کرد و همه کشورهای معاند جمهوری اسلامی نیز در راستا آن را ترغیب و کمک می‌کرده اند.

منابع

فارسی

- ۱- ازغندی، علیرضا(۱۳۷۸)؛ و روشندل، جلیل؛ مسائل نظامی و راهبردک معاصر، تهران، انتشارات سمت.
- ۲- بیلیس، جان؛ کارنت، جان، و دیگران(۱۳۶۹)؛ راهبرد معاصر: نظریات و خط مشی، ترجمه: هوشمند میرفخرایی، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، چاپ دوم.
- ۳- بوفر، آندره(۱۳۶۹)"مقدمه ای بر راهبرد"، ترجمه: مسعود کشاورز، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، چاپ دوم.
- ۴- ثقفی عامری، ناصر(۱۳۸۰)؛ راهبرد در فرایند تحول، مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره های ششم و هفتم.
- ۵- درودیان، محمد(۱۳۹۱) جنگ ایران و عراق موضوعات و مسائل، تهران، انتشارات سمت.
- ۶- درویش، فرهاد(۱۳۹۱) چند مسئله راهبردی/ بررسی راهبرد نظامی عراق در جنگ با ایران (۶۷ - ۱۳۵۹). پرتال جامع علوم انسانی، کد مطلب: ۷۰۲۷۹.
- ۷- دری، حسن(۱۳۸۸) جنگ ایران و عراق ریشه ها و علل وقوع، تهران، انتشارات مرکز اسناد دفاع مقدس.
- ۸- فارسی، جلال‌الدین(۱۳۶۳) راهبرد ملی، گزارش سمینار، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- ۹- سنجابی، علی رضا(۱۳۸۰)؛ راهبرد و قدرت نظامی، تهران، انتشارات پازنگ، چاپ دوم.
- ۱۰- شیرودی، مرتضی؛(۱۳۸۱) مسائل نظامی و راهبرد معاصر، انتشارات نمایندگی ولی فقیه در نیروی مقاومت، چاپ دوم.
- ۱۱- صلحجو، علی(۱۳۸۶) راهبرد چیست؟، مجله امید انقلاب، شماره ۳۶۱.
- ۱۲- غلامپور، احمد(۱۳۹۳)، بررسی زمینه ها و عوامل تهاجم نظامی عراق علیه ایران، تهران، انتشارات موزه دفاع مقدس..

انگلیسی

- 13- Karla Torrez and Vincent Difronzo(2000) The Iran-Iraq War: Exceeding Means. USA: Defence University, National War College, 20 oct.
- 14- Thompson, Arthur A, and A.J.Stricland(2008) Strategic Management: Concepts and Cases, 12th Edition, Newyork:Mc Grow- Hill..